

Ten Post in oorlogstijd (2)

DE FATALE NACHT

Tamme komt nog wel regelmatig in Ten Post. Hij verblijft dan in het bestuurskamertje van de school, waarin ook onderduikers zitten. De school is vlakbij zijn ouderlijk huis, het zg 'Witte Hoeske'. In augustus 1944 gaat hij naar Ten Post, verstopt achterin de bodenwagen van Pieter Wierenga, om de 35-jarige bruiloft van zijn ouders te vieren. Wierenga rijdt inmiddels met paard en wagen, omdat vrachtauto's door de Duitsers gevorderd zijn.

Tamme's zuster Eilie vertelt: *"Mijn vader sliep niet thuis in die dagen. Hij stond op een lijst van het Scholtenshuis. Als er iets zou gebeuren zouden ze hem als represaille meenemen. Maar die avond zei hij tegen mijn moeder: "Ik ben zo moe, ik ga naar bed. Als jij naar bed gaat moet je me wakker maken, dan ga ik wel weg naar mijn schuilplaats." Mijn moeder bleef nog wachten op Tamme, want die was nog ergens anders. Toen hij thuis kwam zei hij tegen mijn moeder: "Ik zie er zo tegenop om weer in die onderduikersbedden te kruipen met die vlooiën en zo", waarop moeder zegt: "Ik heb een bed klaar liggen", een alkoof in het achterkamertje. En dan zegt-ie: "Nog een kopje koffie moe, hebt u dat voor me?" Ja, en toen hebben ze nog even gezellig een kopje koffie gedronken. Mijn moeder dacht: "Het gaat vast wel goed" en liet vader ook maar liggen, die sliep zo lekker. En ze ging met zo'n veilig gevoel slapen omdat ze dacht: "Ik heb ze allemaal om me heen". Anders was ze altijd alleen met de meisjes thuis. Ze was nog geen half uur op bed, en toen was er, ik heb het ook gehoord, geroffel op de ramen en deuren. Vader ging direct naar achteren, want achter was alles bij het kippenhok zo gemaakt dat ze konden wegvluchten. Maar toen vader daar was, toen zag hij dat het huis omsingeld was. Ze kregen geen kans. En er werd op de voordeur gebonkt en geroepen en geschopt. Ik weet het nog, wij lagen in de bedstede naar moeder te kijken. Ze was zo flink en dapper. Ze had ook tegen pa gezegd: "Ga je gang maar, ik red me wel." Toen kwam pa binnen, want die wilde moeder natuurlijk niet alleen laten met die mannen. Ze keken pa aan en zeiden: "Nee, die moeten we niet hebben, die is te oud." De arrestatieploeg bestaat uit Landwachten van de Groep Middelstum onder commandant P.K. Bos. Hij moet niet verward worden met de Tenboerster gemeente-veldwachter Bos, over wie Eilie zegt: "Ik heb nooit een verkeerd woord over politie Bos gehoord. Nooit." Ze doen vervolgens huiszoeking en vinden -een beslapen bed op het zoldertje van de slaapkamer. Er moet dus nog iemand zijn, ze zoeken verder. Even later komen ze beneden met de twee jongens, beiden lijkwit. De broer van Tamme woont in Enschede en hij heeft papieren waardoor hij niet mee hoeft, hij is vrijgesteld. Voor Tamme is er echter geen ontkomen aan. "Toen heb ik heel hard geroepen "Tamme!" en toen heeft hij afscheid genomen van*

mijn zus en mij. Boven nam hij afscheid van de rest. Toen hebben we ze nagekeken hoe ze op de fiets weggegaan zijn." Bij dezelfde actie wordt ook Hennie (Hendrik) Stijve uit Ten Post, winkelbediende, 19 jaar oud, gearresteerd. De jongens kennen elkaar goed, hun ouders komen bij elkaar over de Vloer, vaak op zondagmiddag. Natuurlijk is er sprake van verraad, maar wie de Landwachten getipt heeft? Eilie Afman; "Ik ga er nooit naar op zoek. Ik denk dat anderen precies weten wie er verraden heeft. Er zijn • toen ook wel namen genoemd, maar wij noemen ze nooit meer."

Zoals blijkt uit het officiële proces-verbaal blijft het niet bij de arrestatie van de twee jongens: "In de woning van Stijve zijn toen tevens een tweetal rijwielen in beslag genomen en wel een heerenrij wiel met nikkels velgen, en een zo goed als nieuw damesrij wiel, merk Veenoo, en in de woning van Afman een heerenrij wiel. "Zowel de beide personen als de rijwielen zijn nog die nacht naar Groningen overgebracht." De jongens worden naar het Politiebureau in Groningen overgebracht.

Een zuster van Tamme is nog bij hem geweest op het politiebureau, toen de gevangenen daar gelucht werden. "Ze hadden net gezegd "Je mag met niemand praten, en toen is mijn zus hem om de hals gesprongen. Tamme heeft haar dat laatste briefje nog gegeven. En zij heeft hem een trommeltje met spullen gegeven." Het briefje dat Tamme aan zijn zus geeft is gedateerd 28 augustus 1944. We lezen: "Lieve ouders, broers en zuster, Zojuist vernam ik, hoewel niet officieel, dat ik morgen, 29 augustus met Stijve naar Amersfoort ga." Tamme is vol vertrouwen: "Jullie moeten je niet bezorgd maken over mij, het zal wel gaan en bovendien is God altijd bij mij. Moeder, niet het ergste direct denken. Het is tot nu toe goed gegaan en het zal verder ook wel in orde komen. Voor zoover ik weet blijf ik er slechts acht dagen." Helaas zal Amersfoort een tussenstation blijken op weg naar een ondenkbaar gruwelijk eindstation.

KAMP AMERSFOORT

Het zg. 'Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort' is in 1939 als Nederlandse legerplaats gebouwd. Vanaf augustus 1941 gebruiken de Duitsers de barakken als doorgangskamp voor Joden uit de omgeving. Later, vanaf juni 1943, wordt

het kamp gebruikt voor allerlei gevangenen: zigeuners, politieke gevangenen, verzetsstrijders, Jehova-Getuigen, priesters en dominees, maar ook zwarthandelaren en clandestiene slachters.

De 17 houten barakken, elk 60 meter lang, bieden ruimte aan 600 gevangenen. De stapelbedden zijn drie hoog. Er zijn op enig moment echter wel 4000 gevangenen gehuisvest geweest. Geen wonder dat daardoor veel besmettelijke ziekten voorkomen. Vooral dysenterie is erg berucht. Hoeveel slachtoffers het kamp heeft geëist is niet duidelijk: de SS-leiding heeft tegen het einde van de oorlog een groot deel van de kampadministratie vernietigd. Zeker is, dat er ook gevangenen geëxecuteerd zijn, zoals 100 Russische krijgsgevangenen in 1942. Tamme en Hendrik blijven niet lang in dit onzalige oord. Omdat ze principieel blijven weigeren om voor de Duitsers te gaan werken (bv op een boerderij of in een fabriek) moeten zij op transport naar Duitsland. Het zal een gruwelijk verhaal worden, dat echter verteld moet worden.

KZ HUSUM-SCHWESING

Op 10 september 1944 vertrekt een trein met 1083 gevangenen van Amersfoort naar het concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg. Aan boord de gevangenen met de nummers 48720 t/m 49870. Tamme draagt nr 49226. Zij blijven ruim twee weken in kamp Neuengamme en worden vervolgens ingezet in het buitenkamp Husum Schwesing, aan de Noord-Duitse kust ten westen van Kiel. Het is een van de 80 buitenkampen van het grote kamp Neuengamme. Hoewel het slechts drie maanden heeft bestaan, wordt het uiteindelijk een van de beruchtste kampen. Het kamp is bedoeld voor de aanleg van de Friesenwall, een tankgracht van 5 meter breed en 4 meter diep. In augustus 1944 heeft Adolf Hitler het bevel gegeven dat er in Noord-Duitsland vanaf de Nederlandse kust tot aan de Deense grens een tankgracht gegraven moest worden. Dit voor het geval de geallieerden ergens aan die kust het Duitse rijk zouden binnenvallen. Op 26 september gaat het kamp open. De gevangenen worden ondergebracht in een leegstaand barakkenkamp aan de spoorlijn Flensburg/Husum. De 1500 gevangenen arriveren uit Neuengamme in veewagens. Onder hen Tamme en Hennie. In oktober komt er een tweede transport uit

Neuengamme en worden nog eens 1000 gevangenen ondergebracht in het overvolle kamp. Het graven is moordend werk. Uren achtereen staan ze in het ijskoude water. Het heeft die herfst erg veel geregend en nu het winter wordt staat het ijs 's morgens in de gracht. Een overlevende schrijft: "Als/le in het water werkte gingen je voeten open en begonnen te rotten. Het voordeel van in het water werken was dat je nog wel eens een kikker kon vangen dan had je iets te eten." De gevangenen stonden soms zelfs tot hun heupen in het water. "Van beneden moest je de klei op een schep naar de man boven je gooien en die moest het weer naar de man bovenop gooien. Op de wal gooiden we er weer graszoden overheen zodat iemand in een tank dat niet zou zien, eroverheen zou rijden en in de sloot zou vallen." De gevangenen worden geterroriseerd door bewakers, sommigen met honden. "De bewakers hadden ook nog van die hele lange zwepen. Daar waren ze heel slim mee, ze konden van een hele afstand die zweep om je nek slaan en dan stikte je. Zo zijn er heel wat mensen omgekomen." Onder de bewakers ook Nederlanders, zoals E. Bouwmeester, bijnaam 'Rooie Jan', die na de oorlog in Rotterdam tot twintig jaar is veroordeeld is. Hij heeft in een aantal gevallen gevangenen met een stok letterlijk doodgeranseld. De gevangenen sprokkelen onderweg wat takjes van de weg om in de barak te stoken. Doordat ze meestal doornat van het werk terugkomen wordt de kachel omhangen met natte kledingstukken waardoor die kachel juist weer minder warmte geeft. Het kamp ligt twaalf kilometer verwijderd van de plaats waar de grachten gegraven moeten worden. Aanvankelijk moeten ze er lopend heen: twaalf kilometer lopen, als begin van een werkdag van twaalf uur met drie kwartier pauze, en vervolgens twaalf kilometer terug. En dit

zeven dagen per week. Geen wonder dat de sterfte erg hoog is. De SS besluit later een trein te laten rijden.

HET EINDE

Half november 1944 lijden meer dan 700 gevangenen aan darmziekten, longontsteking, difterie, tuberculose, reuma en hartklachten. In de periode september tot december sterven ongeveer 300 gevangenen. Onder hen: Tamme Afman.

Eilie: "In het kamp zat ook een Tenboerster, Berend Noorman. Tamme is bij hem in de krib overleden. En hij moest die laatste dag nog werken, ze hebben hem in de kruiwagen mee terug genomen omdat hij niet meer lopen kon. Toen hij was overleden hebben ze dat niet gemeld, want dat gaf ze nog een rantsoen extra." We schrijven 14 november 1944 ... De familie hoort pas dat Tamme overleden is wanneer Berend Noorman weer thuis is, rond Pinksteren 1945.

Eilie: "Toen zijn pa en Stijve op de fiets naar Ten Boer gegaan. Noorman heeft daar het verhaal verteld en hij heeft pa en moe beloofd dat hij later zou komen en er nog meer van zou vertellen. Dat is niet gebeurd. In 1978 heb ik hem getroffen en hem gevraagd: "Ben jij de Noorman die met mijn broer in het kamp gezeten heeft?" "Ja," zegt hij, "en ik hoop dat je pa en moe het me niet kwalijk genomen hebben dat ik die oude mensen niet gedaan heb wat ik beloofd heb. Ik kon het niet." Ik zeg: "Ze hebben je begrepen, ze hebben je het niet kwalijk genomen."

De overledenen in Husum worden in papieren zakken op het Husumer Friedhof begraven. Voor Stijve zijn de ontberingen nog niet voorbij. Vanaf 5 december gaan er transporten terug naar Neuengamme. Het kamp wordt opgeheven, omdat de

Duitsers, gezien het verloop van de oorlog, een tankgracht tot aan de Deense grens niet meer nodig vinden. Het einde van de oorlog nadert. Stijve maakt deel uit van het laatste transport van Husum naar Neuengamme. Tijdens dat transport sterven vele gevangenen, ook Hennie Stijve. Het Rode Kruis meldt zijn overlijden aan de familie. Hennie heeft geen persoonlijk graf gekregen.

In 1960 zijn 70 slachtoffers van o.a. het kamp Husum, onder wie Tamme, in aanwezigheid van familieleden herbegraven op het ereveld in Loenen op de Veluwe. Tamme Afman ligt in vak A, onder nr 422.

Zijn vriendin Annie heeft na de bevrijding nog ettelijke malen op het station in Groningen gewacht op binnenkomende treinen om te zien of haar vriend Tamme er misschien in zat, niet wetend dat hij al in november van het jaar daarvoor gestorven was ...

Wout van Duuren

Geraadpleegd:

Lief en Leed van onderduikers (Tamme Afman), Nederlanders in Neuengamme (Dr Judith Schuyf), Ten Boer, een gemeente, negen dorpen (H. Feenstra e.a.), Verzet in Groningen (Jan A. Niemeijer e.a.), Gemeente-archief Ten Boer, Diverse websites.
Veel dank aan: Mevrouw E. Nijborg-Afman - Ten Post, Mevrouw F. Wierenga - Ten Post, De heer T. Penninga - Ten Post